

Sobotka, Jaromír

Podoby Marxova mýtu

In: Sobotka, Jaromír. *Génius, mučedník, prorok : mýtus Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí Předlitavska*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 71-86

ISBN 978-80-280-0371-5; ISBN 978-80-280-0372-2 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79590>

Access Date: 28. 06. 2024

Version: 20240219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 PODOBY MARXOVA MÝTU

Na základě pramenného výzkumu se podařilo identifikovat šest základních obrazů, v rámci kterých byl Marx sociálně demokratickou publicistikou a médií představován příznivcem strany – geniální vědec, otec hnutí, revolucionář, lidumil a mučedník pro socialismus a prorok. Opět je nasnadě, že takovéto kategorie představují určité zjednodušení, v některých ohledech se překrývají a jistě by se při troše snahy podařilo nalézt také další podoby, jakých mýtus nabýval – například Marx jakožto učitel dělnické třídy. Tento obraz se hlavně v 90. letech 19. století objevoval relativně často, nicméně pro účely kapitoly se neukazuje jako dostatečně nosný. Důvodem pro to je především fakt, že při bližším pohledu se tento obraz rozpadá na dva jiné – geniálního vědce odhalujícího zákonitosti vývoje společnosti a následně otce hnutí, který tyto své poznatky dává do služeb sociální demokracie. Podobně by se jistě daly nalézt ještě další obrazy, jejichž význam by však byl pro účely kapitoly sporný.

5.1 Génius/vědec

Hlavní obraz pěstovaný v souvislosti s osobností Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí souvisel s jeho vědeckým géniem a intelektuálními schopnostmi. Poptávka po této stylizaci logicky vycházela z nároku legitimizace marxismu jakožto hlavního pilíře sociálně demokratické ideologie. Pouze výjimečný myslitel mohl stvořit systém, jakým byl marxismus. A byla to právě autorova genialita, která dodávala ideovému směru vědecký punc a nezpochybnitelnost.¹

1 Slovy Bedřicha Loewensteina: „*Moderní masy přímo touží po „vědeckých“ důkazech, nikoli z nadšení pro poznání jako takové, nýbrž proto, že jim imponuje gesto neomylné předpovědi.*“ LOEWENSTEIN, Bedřich. *Občanská společnost a její krize: Eseje historické a filosofické*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-377-6, s. 22.

A takto také sociálně demokratičtí autoři filozofa rádi představovali. Medailony zachycující Marxův život pravidelně uváděly jeho vysoké vzdělání,² vědeckou solidnost a pečlivost, hluboké znalosti a skvělé analytické schopnosti. Nebyl žádným „válečným hrdinou“ ani „urozeným monarchou“, ale „knížetem myšlenek“ („Denkenfürst“), který oslovil miliony utlačенých.³ Marx byl představován jako „největší hlava 19. století“⁴, za jejímž mohutným čelem se rodí „titánské myšlenky“.⁵ „Největší socialistický teoretik celého světa,⁶ který „ovládal všechny moderní jazyky, byl výtečným znalcem matematiky, přírodních věd a přirozeně společenských věd, kterým věnoval svůj život. Bylo by zbytečné porovnávat jej s významnými sice, ale proti němu malinkými duchy jeho doby.“⁷ „... před jeho učeností, poctivostí a nadšením v úctě stáli i největší protivníci.“⁸ Emil Haecker zase polským socialistům vysvětloval, že Marx: „Znal dokonale polské problémy, protože znal jak polskou historii, literaturu, tak celou evropskou politiku.“⁹ Josef Krapka ve své přednášce z roku 1893 věnované Ferdinandu Lassalovi přinesl srovnání německého rebela a buřiče s poklidným vědcem Marxem: „Marx pracuje tiše, hloubá, zpytuje, píše doma ve své pracovně nikým nepozorován, nikomu nepřekážeje, klidně bez vášně, žije život v pravdě filosofický, život vědátora.“¹⁰

Nebýt své inklinace k socialismu, stal by se Marx dle sociálně demokratických autorů jedním z nejuznávanějších vědců 19. století, ne-li celých dějin. „Karel Marx narážel dlouho na neporozumění, ale dnes jest vládcem sociálních věd, jeho mocná osoba ovládá celý náš věk. Hlava Marxe jest nesmrtelná.“¹¹ Na Marxovo dílo také dle socialistické publicistiky navazují všichni moderní národohospodáři a lze říci, že bez něj by ani žádné národní hospodářství neexistovalo.¹² Marx je také řadou měšťanských autorů bezostyšně vykrádán: „Dosud v neztenčené míře děje se totéž, co soustavně se dalo za Marxova života: že spisy jeho jsou od měšťáckých spisovatelů potajmu sice velice horlivě brakovány, on sám ale právě proto

2 Např.: DASZYŃSKI, I. *Karol Marks*, Kalendarz 1892, s. 55.

3 *Karl Marx*. Arbeiterinnen-Zeitung, 12. Jahrgang, 1903, Nr. 6, s. 1.

4 *Karl Marx*. Salzburger Wacht. Sozialdemokratisches Organ für Salzburg V, 1903, Nr. 11, s. 1. nebo též *Karl Marx*. Arbeiterwille XIV, 1903, Nr. 61, 2. Beilage.

5 *Karl Marx*. Arbeiterzeitung XV, 1903, č. 73, s. 1.

6 *Ekonomických nauk Karla Marxa*. Rovnost VII, 1891, č. 4, s. 31.

7 *Karel Marx*. Rovnost XIX, 1903, č. 32, s. 2.

8 *V památný týden*. Nová doba VIII, 1903, č. 21, s. 1.

9 SIKORSKA-KOWALSKA, M. *Środowisko*, s. 36.

10 KRAPKA, Josef. *O životu a působení Ferdinanda Lassalla. Přednesl při slavnosti pořádané „Politickým klubem dělnickým v Čechách“ dne 27. srpna 1893*. Praha: Sociální demokrat, 1893, s. 4.

11 *Karel Marx*. Rovnost XIX, 1903, č. 32, s. 2.

12 Např.: *Vierzig Jahre Karl Marxs „Kapital“*. Salzburger Wacht IX, 1907, Nr. 62, s. 5. Za zakladatele moderní ekonomie označil Marxe také Karl Renner, viz RENNEN, Karl. *Karl Marx und die Arbeiter*, Der Kampf 1, 1907–1908, 6. Heft, s. 246.

tím rafinovaněji umlčován.¹³ Časté připodobňování k Darwinovi bylo zmíněno již v předchozích kapitolách. Podle socialistického teoretika a austromarxisty Maxe Adlera (nezaměňovat s předsedou strany Victorem Adlerem) to byl právě Marxem předpovězený dějinný vývoj, který nakonec, po pětadvaceti letech od jeho smrti, donutil vědeckou komunitu uznat jej jako kapacitu a začít se jím zabývat.¹⁴ Podobných vyjádření na Marxovu adresu lze v sociálně demokratických periodících či publicistice nalézt téměř nevyčerpitelné množství. S trochou nadsázky lze dokonce říci, že u článků Marxovi věnovaných patřilo zdůraznění jeho geniality, širokého rozhledu atd. na úvod a na konec textu takřka k dobrým mravům.

Genialita tvůrce se pochopitelně promítla také do jeho děl. U těch byl stále znovu a znovu zdůrazňován především jejich objektivní vědecký charakter. Jen pro příklad některé z chvalozpěvů brněnské *Rovnosti*: „*Tu máme především i do češtiny přeložený „Komunistický manifest“, v němž je zhuštěno tolik myšlenek, že se vždy znovu rádi k němu vrátíme, objevující novou bohatost názorů, nová místa, která nutí k přemýšlení. Tak je to vůbec s každým jeho spisem. Marx dovedl celé pochody myšlenkové shrnouti na minimum místa: několik jeho vět mluví více než celé tlusté svazky kritiků marxismu.*“¹⁵ a jinde: „*Marně bychom pátrali po oně z četných prací Karla Marxe, které přísluší největší pocta. Všechna jeho díla jsou úchvatná, z každého z nich může věda čerpat hory poznání, a v každé jednotlivé větě jest obsažena puma, která drtí zastaralý společenský řád silněji než dynamit anarchistů.*“¹⁶ Ostatní média však nezůstávala pozadu, např. *Arbeiterzeitung* označil *Kapital* za vědecké dílo, které nemá ve světě obdoby,¹⁷ *Arbeiterwille* označil za význačný přínos vědě již *Manifest komunistické strany*,¹⁸ a *Salzburger Wacht* jej nazval dílem odhalujícím zásadní pravdy pro nadcházející století.¹⁹ Karl Leuthner pak ještě zdůraznil, že se krom vědeckých pojednání jedná také o „literární klenoty“.²⁰ Opět zde šlo především o legitimizaci vlastního programu a myšlenek, jejichž původ sociální demokraté odvozovali právě z Marxových děl. Jistou roli zde však nepochybně sehrál také všeobecný dobový diskurz (a zvláště ten socialistický), k němuž prostě výroky podobného typu patřily.

13 ŠMERAL, Bohumír. *Marxův dějinný materialismus*. In: ŠMERAL, Bohumír. Výbor z díla. Praha: Svoboda, 1981, s. 121.

14 ADLER, Max. *Marx als Denker*. Berlin 1908, s. 5.

15 *Marx*. *Rovnost* XVII, 1901, č. 120, s. 1.

16 *Karel Marx*. *Rovnost* XXIV, 1908, Č. 62, s. 1.

17 *Karl Marx*. *Arbeiterzeitung* XV, 1903, č. 73, s. 1.

18 *Karl Marx*. *Arbeiterwille* IV, 1903, Nr. 6, s. 1.

19 *Solidarität*. *Salzburger Wacht* X, 1908, Nr. 33, s. 1.

20 LEUTHNER, Karl. *Marx als Lehrer*. *Arbeiterzeitung* 1893, Nr. 11, s. 3

Obraz génia postupně pronikl do sociálně demokratického diskurzu a běžně na něj lze narazit mimo jiné u frázovitých obrátů typu: „*Marx, ten velký duch, praví...*“ či „... *jak velký učitel socialismu Marx ukázal ...*“, se kterými se lze v textech sociálně demokratických autorů setkat se železnou pravidelností a často i ve zcela nečekaných kontextech – např. škola v Rakousku. Odvolávání se „ad Marxum“ se tak v diskuzích na nejrůznější témata stalo pravidelnou záležitostí.

Se symbolickým obrazem „vědátora“ se pak pojilo i reálné zobrazování Marxe na obrazech či předmětech. Zatímco například Ferdinand Lassalle byl často zobrazován jako bojovník a buřič a českého socialistu Josefa Boleslava Pecku provázela hlavně symbolika utrpení,²¹ Marxe charakterizoval především stoický klid a zamyšlený výraz. Na naprosté většině nalezených dobových vyobrazení stál či seděl a jediným případným atributem, který se s k němu pojil, byla kniha (někdy přímo nadepsaná jako *Kapitál*). V některých případech pak nebyl zobrazován Marx jako takový, ale pouze jeho busta nebo obraz shlížející na odehrávající se situaci jakožto jakási připomínka dávného zakladatele hnutí kontrolujícího práci svých následovníků (více další kapitola).

Obraz Marxe jakožto geniálního vědce a myslitele se stal základním a nejčastěji zmiňovaným obrazem spojeným s touto osobností vůbec. Všechny ostatní zmíněné podoby filozofa na něj již v zásadě jen navazovaly či jej doplňovaly.

5.2 Otec hnutí

Role Marxe jakožto otce a zakladatele sociálně demokratického hnutí úzce souvisí s připisovanými zásluhami za vědeckou analýzu kapitalismu a s definováním hlavního cíle strany. Spolu s rozbitím dosavadních utopických představ stál Marx u zrodu jednak moderního socialismu jako takového, jednak současné sociální demokracie jakožto seriózní politické síly všude na světě. Průkopnický charakter jeho díla (*Marx als Vorkämpfer*) byl pravidelně zdůrazňován. V článku *Náboženství socialistů (Die Religion der Sozialisten)* nabídl autor rozdíly mezi křesťanstvím a socialismem – socialistické náboženství nehledá milost a smilování, ale usiluje o svobodu a lidské štěstí. Jeho bohem je sám lid, jeho zakladateli jsou Marx a Lassalle.²² „*Není v dějinách socialismu myslitele, kterému by se podařilo získati tak rozsáhlého a všeobecného vlivu na myšlení a hnutí socialistického světa, jako jemu. Atomy jeho činnosti duševní rozletly se po celém vzdělaném světě jako světelné paprsky. Jeho jméno je dnes známo každému uvědomělému dělníku v Evropě a Americe a jeho spisy staly se učebnicemi spisovatelů a agitátorů socialistických celé zeměkoule.*“²³

21 Viz např. SOBOTKA, J. *Mýtus Karla Marxe*, s. 79.

22 *Die Religion der Sozialisten*. Arbeiterzeitung VI, 1892, Nr. 41, s. 1.

23 Májový list. Archiv ČSSD Praha, F. 70, sg. 163, f. 53.

Kromě takto abstraktně chápaného obrazu byl však Marx také představován přímo jako zakladatel sociálně demokratického hnutí, jako člověk, který se přímo podílel na jeho vzniku.²⁴ Tato teze ostatně vycházela opět z Engelsovy interpretace Marxe a jeho díla a Engels ji připomínal ještě nedlouho před svou smrtí – například na mezinárodním socialistickém kongresu v Curychu roku 1893 zcela v duchu budování Marxova mýtu a vlastní pozice v něm zdůraznil, že sám je pouhým „*spolupracovníkem muže, jehož obraz zde visí*“. Marx by pak na své dílo – rozvoj socialistického hnutí – byl jistě patřičně hrdý.²⁵ Když chtěl Friedrich Engels ocenit organizační úsilí rakouských socialistů, zakončil svoji zdravici slovy: „*kéž by tak Marx ještě stál vedle mě, aby to mohl vidět na vlastní oči*.“²⁶ Významné byly v očích socialistů také jeho zásluhy na založení První internacionály („jejíž byl duší“²⁷). Ty vystihl ve svém komentáři český sociální demokrat Edmund Burian slovy: „*Teprve Marx vykonal veliký čin sloučením všech směrů dělnického hnutí a socialismu ve vyšší jednotný útvar. Theoreticky tento důležitý čin vykonal v Komunistickém manifestě, prakticky v Internacionále*.“²⁸ Řidčeji se pak objevovaly Marxovy konkrétní zásluhy na vzniku jednotlivých sociálně demokratických organizací, nejčastěji se v této souvislosti připomínaly jeho komentáře k formování programových zásad německé sociální demokracie (například zdrcující *Kritika Gothažského programu* z roku 1875).

Zakladatelské zásluhy patří vedle těch vědeckých k nejčastěji připomínaným prvkům v Marxových životopisech, velmi důležité je však také vnímání jeho odkazu v tomto smyslu. Marx byl chápán jako otec, který přes svou fyzickou smrt stále na hnutí dohlíží a pomáhá usměrňovat jeho další postup.²⁹ Ačkoliv tělo tohoto učitele a přítele dělníků již odpočívá na hřbitově v Highgate, jeho duch žije v proletářích celého světa, spojuje je a ukazuje jim cestu k lepší budoucnosti,³⁰ jeho životní síla a nepřekonatelné myšlenky tvoří moderní dělnické hnutí.³¹ Dělníci nyní svojí politickou aktivitou naplňují jeho odkaz a kráčejí v jeho stopách. Marxovy podobizny a busty dohlížely na stranická zasedání stejně, jako císařovy

24 Např.: „*Hanácký kraj*“. Hlas lidu 22, 1907, č. 22, s. 3.

25 *Die internationale Sozialisten-kongreß in Zürich*. Arbeiterzeitung V, 1893, Nr. 35, s. 10.

26 „*Stände nur Marx noch neben mir, dies mit eigenen Augen zu sehen*.“ Friedrich Engels. Arbeiterzeitung II, 1890, č. 48, s. 1.

27 *Karel Marx*. Právo lidu II, 1898, č. 74, příloha.

28 BURIAN, Edmund. *Problémy československé sociální demokracie. Příspěvek ku národnostní politice dělnické třídy*. Brno: Rovnost, 1910, s. 13–14.

29 Ke koncepci „symbolického otce“ dohlížejícího na úsilí a práci svých „dětí“, pro které je navždy autoritou a ukazatelem cesty, více viz ŠTAIF, Jiří. *Psaní biografie a autorská sebereflexe*. Dějiny – teorie – kritika 2015, č. 1, s. 120.

30 *Karl Marx. Proletarier aller Länder, vereinigt Euch*. Arbeiterwille. Organ des arbeitendes Volkes des Alpenländer IV, 1903, č. 6, s. 1.

31 *Karl Marx*. Salzburger Wacht V, 1903, Nr. 11, s. 1.

obrazy kontrolovaly práci c. a k. úředníků, jeho tvář hleděla ze stěn domovů na rodiny příznivců sociální demokracie. Jeho díla platila za takřka nezpochybnitelné Písmo svaté. A naopak, dělnická společenství, která k Marxovi neodkazují, chátrají a uvadají. To se týká především anglického dělnictva – například stanovy Social Democratic Federation podle *Arbeiterzeitung* sice vypadaly na pohled dobře, ale „duch Karla Marxe“ v nich chyběl. Také proto šlo jen o mrtvá dogmata.³² Podobně Victor Adler ve svém projevu srovnal politicky silnou a vyspělou rakouskou sociální demokracii s politicky bezmocnými britskými Trade Uniony. Za svůj rozmach vděčí rakouská strana právě tomu, že je na rozdíl od Britů naplněna Marxovými myšlenkami³³ (již zmíněnými slovy *Rovnosti*: „*Anglické dělnictvo kýženého cíle nedosáhne, dokud nebude naplněno duchem Marxe a Lassalla*“).

Jakkoliv se mnohdy jednalo spíše o kýčovitě vyjadřování úcty něčemu, čemu socialisté ve skutečnosti příliš nerozuměli (viz Hanischovo hodnocení znalostí marxismu v předcházejících kapitolách), nelze obraz otce/zakladatele podceňovat. V tomto smyslu je totiž například třeba chápat diskuze o novém stranickém programu či debaty probíhající v souvislosti s revizionismem. Ani otevření revizionisté (Modráček) či nacionalisté (Daszyński) si nedovolili otevřeně se Marxe zřítí a své argumenty nakonec vždy odvozovali od marxismu. Obraz Marxe jakožto symbolického otce hnutí pak zůstal zafixován také skrze jeho všudypřítomné busty a obrazy.

5.3 Revolucionář

Obraz Marxe jako revolucionáře vycházel již ze zmiňované Engelsovy interpretace, podle níž jeho přítel přese všechnu vědeckou a publicistickou činnost zůstal v jádru revolučním aktivistou a buřičem.³⁴ Toto vnímání Marxovy osobnosti rezonovalo napříč Evropou především mezi radikálně levicově orientovanými socialisty. Celkově pak zapadalo do širšího kultu revolucí a revolucionářů, kterými bylo 19. století posedlé. Marx se tak zařadil po bok například Mazziniho, Garibaldiho, Bakunina a dalších buřičských idolů doby.³⁵ Zdůrazňovalo se především revoluční jádro jeho myšlenek („*společenský převrat musí proběhnout na ulici*“), které je upozadováno až pohodlnými stranickými funkcionáři („*Wassersuppensozialisten*“) a revizionisty. „... *Marx byl především revolucionář. Zúčastnit se tak či onak na svržení kapitalistické společnosti a státních institucí, které vytvořila, podílet se na osvobození moderního proletariátu, kterému jako první dal povědomí o jeho situaci,*

32 *England. Arbeiterzeitung* III, 1891, Nr. 20, s. 7.

33 *Die Marx-Feier. Arbeiterzeitung* XV, 1903, Nr. 75, s. 2.

34 SPERBER, J. *Karl Marx*, s. 547.

35 MALIA, M. *Lokomotivy*, s. 284.

jeho potřebách a podmínkách jeho emancipace – to byla jeho skutečná profese. Boj byl jeho elementem.³⁶

Zajímavě v tomto kontextu vyznívá jedno ze srovnání Karla Marxe a Ferdinanda Lassalla, které přinesla rakouská *Arbeiterwille*: Lassalle byl sice buřič a horlivý agitátor, ve své podstatě šlo ale o spíše o reformistu, který dovedl s buržoazním státem nacházet kompromisy, Marx sice působil hlavně perem, avšak byl vždy nemiřitelným revolucionářem.³⁷ O tuto domnělou revolučnost se pak opírali kritici sociálně demokratických programů a rezolucí. Připomínala se také Marxova horlivá aktivita v roce 1848 i jeho nadšení pro Pařížskou komunu.³⁸ Victor Adler sám například v jedné ze svých řečí zdůraznil, že Marx v této revoluci bojoval, i když nikoliv zbraní, nýbrž svými myšlenkami.³⁹ *Rovnost* v této souvislosti napsala: „... potíral bezohledně chabost na straně revoluční, žádal nejkrajnější a nejostřejší vystupování, neboť velmi dobře viděl, že reakce nebude váhat sáhnout k násilnému potlačení revoluce. Vždy stál Marx na straně revoluce, proto také hájil za svobodu bojující národy, stál na straně Italů, Poláků, Uhrů a Čechů.“⁴⁰ Pro svou revolučnost pak neváhal rozhádat se se spolupracovníky a odradit podporovatele. Za zmínku stojí, že se v souvislosti s Marxem v socialistickém tisku používaly také výrazy jako „zápasník“, „bojovník“ nebo „předbojovník“ (občasný překlad slova *Vorkämpfer* – průkopník) jednoznačně evokující filozofův radikální charakter.

Revoluční nadšení však dlouhodobě nezapustilo v rakouské sociální demokracii hlubší kořeny a revolučně orientované frakce stály více méně na okraji stranického života.⁴¹ Adlerovo vedení strany spíše v souladu se svou „německou sestrou“ spoléhalo na velké zhroucení systému,⁴² než že by se nějak aktivně připravovalo na provedení revolučního převratu. Předseda strany sám dokonce v jednom ze svých projevů zdůraznil – navzdory svým jiným výrokům i mínění Friedricha Engelse – že Marx sám sebe nikdy za revolucionáře neoznačoval („*Marx hat sich nie einen Revolutionär genannt*“).⁴³ V tomto ohledu stranickému jádru spřátelená média revoluční aspekty Marxova života v zásadě příliš neakcentovala a obraz Marxe jakožto revolucionáře tak zůstal pouze okrajovou a spíše vzácnou záležitostí.

36 Karl Marx. *Salzburger Wacht* V, 1903, Nr. 11, s. 1.

37 Lassalle und Bismarck. *Arbeiterwille* IX, 1898, Nr. 31, s. 5.

38 Např. Marx v revoluci 1848. *Rovnost* XIX, 1903, č. 32, s. 3.

39 ADLER, V. Marx als Vorkämpfer. *Arbeiterzeitung* 1893, Nr. 11, s. 4

40 Marx v revoluci r. 1848. *Rovnost* XIX 1903, č. 32, s. 3.

41 CZERWIŃSKA-SCHUPP, E. *Otto Bauer*, s. 48.

42 K tomuto tématu pro Německo BERGER, Stefan. *Marxismusrezeption als Generationserfahrung im Kaiserreich*. In: SCHÖNHOFEN, Klaus a BRAUN, Berndt (eds.). *Generationen in der Arbeiterbewegung*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2005. Schriftenreihe der Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte. ISBN 3-486-57589-9, s. 201.

43 Z Adlerova projevu při příležitosti dvacetiletého výročí Marxova úmrtí. *Die Marx-Feier*. *Arbeiterzeitung* XV, 1903, Nr. 75, s. 2.

5.4 Lidumil

Lidská rovina Marxovského mýtu patřila spíše k těm okrajovým, a ne vždy přijímaným bez výhrad. Obraz Marxe jakožto lidumila, motivovaného ke svým aktivitám ve prospěch socialistického hnutí soucitem s lidským utrpením, které se ho vážně dotýká, se objevoval poměrně zřídka. Tato skutečnost vycházela především z nedostatku pramenů, jimiž by šla podobná interpretace doložit (naopak řada někdejších dobových i moderních Marxových kolegů a životopisců jej líčí jako člověka nepřijemného až nesnesitelného, který neváhal rozvracet socialistické organizace a projekty kvůli osobním antipatiím a sporům⁴⁴). Cílem této interpretace bylo pravděpodobně přiblížit postavu Karla Marxe řadovému členstvu strany – lidskost a soucit s bídými představují koneckonců očekávatelné vlastnosti dělnického idolu.⁴⁵ V populárním českém životopise tyto vlastnosti zdůrazňoval například Viktor Stein.⁴⁶ Oproti tomu František Modráček tento obraz zcela rozporoval tvrzením, že Marxe přivedl k socialismu „rozum, nikoliv srdce“ a bída dělníků jako takových se jej nijak zvlášť nedotýkala (tato interpretace však byla zcela ojedinělá, většina socialistických autorů se Marxovým charakterem raději příliš nezabývala).⁴⁷

Vlídlost Marxova charakteru se nacházela také v dalších projevech jeho činnosti. V socialistickém tisku se pravidelně objevovala vzpomínka Wilhelma Liebknechta, v níž autor vyzdvihuje Marxův smysl pro spravedlnost a jeho kladný vztah k chudákům a dětem. Liebknecht také zaznamenal příhody, při nichž se Marx na ulici neváhal zastat ženy bité manželem (což se posléze obrátilo proti němu) a také jeho soucit s nuznými.⁴⁸ „Stokráte při putování londýnskými čtvrtěmi bídy se od nás odtrhl, aby některému do hader zavinitému dítěti pohladil vlasy anebo peněz do ruky vtiskl.“⁴⁹ Vřelý vztah vůči druhým jmenovaným pak vedle Liebknechtových textů posilovaly vzpomínky Marxovy dcery Eleanor. Ačkoliv se jednalo

44 Dopřejme slovo bonnskému studentu Carlu Schurzovi, který měl možnost sledovat Marxovu činnost na shromáždění kolínských socialistů v srpnu 1848: „Nikdy jsem neviděl člověka, který by se choval tak vyzývavě a nesnesitelně. Žádnému názoru, který se lišil od jeho vlastního, nedopřál ani té cti, že by ho shovívavě zvážil. S každým, kdo mu odporoval, zacházel s ohavnou přezíravostí. Na každý argument, který mu nebyl vhod, odpověděl buď sřízavým opovržením, nebo hanebným očerňovacím motivů toho, kdo ho vyslovil... Bylo zřejmé, že si nejen nezískal žádné příznivce, ale odpudil mnohé, kteří by se jinak jeho stoupenci stali.“ WHEEN, F. *Karl Marx*, s. 105., líčení v podobném duchu přinesl např. také podílík *Rheinische Zeitung* Gustav Mevissen, který Marxe popsal jako „panovačného, prudkého, zaniceného a ovládaného nezměrnou ješitností“ viz HOSFELD, R. *Karl Marx*, s. 39., přičemž dalších příkladů lze nalézt celou řadu.

45 Srovnání např. s brněnským dělnickým vůdcem Josefem Hybešem, který proslul mimo jiné svým nevídaným altruismem, viz FASORA, L. *Josef Hybeš*, s. 45.

46 Např.: STEIN, V. *Karel Marx*, s. 48.

47 MODRÁČEK, F. *Marxův názor na dějiny a socialism*, s. 64.

48 LIEBKNECHT, Wilhelm. *Ze života Marxe*. Rovnost XXIV, 1908, č. 63, s. 1.

49 *Marxova náklonnost k dětem*. Ženský list XVII, 1908, č. 12, s. 6.

o významného filozofa a politika, dětem nedokázal nic odmítnout a věnoval jim množství času i lásky. Článek, v němž Marx cituje biblický výrok „*nechte malíčkových přijít ke mně*“, otiskl jak rakouský dělnický kalendář,⁵⁰ tak českojazyčný časopis *Červánky*.⁵¹ „... skutečně napsal několik kapitol svého ‚18. brumaire‘ co zapřažený koník svých tří dětí, které seděly za ním na židlích a práskaly bičem. Já pro svůj díl, co nejmladší neměla žádné bratry a sestry v odpovídajícím stáří, a tak jsem dělala na Marxovi jezdkyňi. Sedíc na jeho ramenou, ruce zahrabané v jeho husté vlasy, které tehdy byly ještě černé, ujížděla jsem kolem v naší malé zahrádce a přes pole, které tehdy ještě nebyly zastavěny.“⁵² Tento kladný vztah Marxe k vlastním vnukům pak důkladně popisoval ve svých vzpomínkách také Liebknecht: „Zvláště nejstarší Jean anebo Johny zvaný, byl miláčkem dědečka. Mohl s ním činiti všechno, a to věděl. Jednoho dne, když jsem byl na návštěvě v Londýně, smyslnil si hoch Johny, kterého rodičové poslali z Paříže, že by mohl Marxe použít za omnibus. Sedl si na ramena Marxe, zatímco Engels a já jsme dělali omnibusové koně. V malé zahrádce nastala divoká jízda. Hý! Hot! Goon! Plus vite! A Marx musil běhati, až mu z čela řinul pot. Když pak Engels nebo já jsme pomaleji cvárali, tu ihned na nás doléhal bič nemilosrdného jezdce: „You naughty horse! Ty neposlušný koníku! A tak dále, až již Marx nemohl – pak se s Johnym vyjednávalo a byl uzavřen smír.“⁵³

Marxova dobrosrdečnost se čas od času objevovala i v jiných životopisných textech. Emil Haecker ve své knize zdůrazňoval Marxovu „mimořádnou dobrotu srdce“, jeho porozumění druhým, skromnost, soucit, s nímž z toho mála, co měl, pomáhal ostatním emigrantům, i jeho vynikající smysl pro humor.⁵⁴ Rovnost jej v jednom z medailonů věnovaných jeho osobnosti popsala slovy: „Byl to muž osobně milý, skromný, v rodině skromně živ, lidem zbožňován, charakter vzácný.“⁵⁵ Mimo to se např. objevovalo tvrzení, že Marx ochotně pomohl, každému, kdo si k němu přišel o radu,⁵⁶ nebo že přátelství Marxe s Engelsem zase naplňovalo „ideal onoho přátelství, jak jej byli antičtí básníci malovali.“⁵⁷ V zásadě však představovalo vyzdvihování Marxova charakteru opět spíše marginální záležitost, která vždy stála až za vyzdvihovanými přednostmi spojenými s genialitou a vědeckým nadáním.

50 MARX AVELING, Eleanor. *Karl Marx*. Oesterreichischer Arbeiterkalender für das Jahr 1894, s. 51.

51 MARX-AVELING, Eleanor. *Karel Marx*. *Červánky*. List pro šíření pravdy a osvěty roč. VII, 1895, č. 6, s. 87.

52 Tamtéž.

53 *Marxova náklonnost k dětem*. *Ženský list* XVII, 1908, č. 12, s. 6.

54 HAECKER, E. *Karol Marx*, s. 30.

55 GRUBER, Josef. Článek bez názvu. *Rovnost* XXI, 1905, č. 51, s. 5.

56 Např.: *Karl Marx*. *Arbeiterinnen-Zeitung* 12, 1903, Nr. 6, s. 1.

57 JAROLIM, Vincent. *Bedřich Engels*. *Hlas lidu* 10, 1895, č. 215, s. 856.

5.5 Mučedník

Velmi často se v sociálně demokratickém diskurzu objevovaly obrazy Karla Marxe trpícího. Otec a zakladatel hnutí tak zapadal do zmiňovaného mučednického etosu tolik typického pro (nejen) rakouskou sociální demokracii. Stejně jako Marxe provázela osud mučedníka většinu osobností sociálně demokratického pantheonu. Nejkriklavějším příkladem je Ferdinand Lassalle, jehož předčasnou smrt následkem souboje se socialisté v prvním momentu dokonce snažili interpretovat jako úklad buržoazních nepřátel.⁵⁸ Obraz mučedníka opět představoval jednu z nemnoha pojících linek mezi intelektuálem Marxem a řadovými dělníky podporujícími sociální demokracii (potřeba dodat, že tento obraz měl zcela nepochybně historický základ). Kdo jiný by také měl stát v čele utlačovaných než muž čelící neustálým nástrahám systému, které však nemohou otupit jeho odhodlání. „... *poněvadž se stal socialistou, ocitl se v poměrech tísnivých. Přesvědčení jej i rodinu uvrhlo v bídu. Jsa smýšlení revolučního, zavrhl raději dráhu akademickou, než by se oddal otrocké službě předbřeznového absolutismu a náboženskému dogmatismu.*“ Jinými slovy „*Marx za volnost ducha se dobrovolně vydal strádání*“.⁵⁹ Právě neochota podřídit se zvůli mocných představovala neoddělitelnou část obrazu mučedníka. Není pochyb, že vzor nezlomného otce hnutí hrdě nesoucího svůj kříž měl dělnictvo inspirovat k jeho následování.

Socialističtí autoři se předháněli ve výčtech křivd a naschválů, kterých se vůči otci hnutí dopouštěly nejrůznější policejní orgány, nespravedlivý systém i příroda samotná. V první řadě se připomínala neustálá šikana, které musel Marx i s celou svou rodinou čelit.⁶⁰ Stále dokola byly připomínány domovní prohlídky, vyhazovy z redakcí i nucené stěhování z místa na místo, které nakonec vyústilo v celoživotní exil. Silně rezonovala také bída a nedostatek prostředků, s nimiž se Marxova rodina musela potýkat, zmiňovalo se bydlení v chudinských čtvrtích i laciných hotelech, nedostatek jídla i zadluženost.⁶¹ „*Bída nejhrubšího druhu dolehla*

58 K tématu romantizace Lassalovy smrti např. HERZIG, Arno. *Der Lassalle Kult als säkularisierter Kult eines politischen Heiligen*. In: PETERSOHN, Jürgen (ed.). *Überlieferung – Frömmigkeit – Bildung als Leitthema der Geschichtsforschung: Vorträge beim wissenschaftlichen Kolloquium aus Anlass des 80. Geburtstages von Otto Meyer*. Würzburg 1986. ISBN 978-3882263879, s. 114. V depozitářích zavřeného Muzea dělnického hnutí v Brně se dodnes pravděpodobně nachází působivá plastika „Lassalova smrt“ připomínající mučednickou smrt křesťanských světců, viz *Josef Hybeš 3*. Foto přílohy. Dobové dokumenty. (Edice). Praha 1973, s. 9.

59 *Karel Marx*. Rovnost XIX, 1903, č. 32. s. 15.

60 Např.: STEIN, V. *Karel Marx*, s. 89, 152, 159 aj.

61 Potřeba dodat, že Marxova bída byla spíše relativní a s životními podmínkami dělnictva 19. století zcela nesrovnatelná. Například Marxovi měli celý život služebnou, po většinu 50. let si Marx také platil tajemníka, jeho děti navštěvovaly hodiny klavíru a celá rodina pořádala pravidelné výlety k moři. Od roku 1864 pak rodina žila v luxusním domě s velkou zahradou na dobré adrese v Matiland Parku, kde bydleli především zástupci vyšší střední třídy jako lékaři či advokáti. WHEEN, F. *Karl Marx*, s. 138 a 200.

na Marxovu rodinu, nebylo peněz na potraviny, uhlí; když Marxovi zemřelo v roce 1852 dítě, neměl peněz ani na rakev.⁶² Opakovaně se také otiskoval dopis Jenny Marxové příteli Josephu Weydemeyerovi, ve kterém žehrala na děsivý nedostatek, v němž se domácnost Marxových nachází, a prosila o finanční pomoc: „Víte sám, že jsme byli ožebračeni. Poslední stříbrný přívbor, jenž nám zbyl, zastavila jsem ve Frankfurtě. Nábytek jsem prodala v Kolíně. Můj muž při vypuknutí revoluce v Paříži odebral se tamtéž a já se třemi dětmi ho následovala. Sotva jsme se usadili, byli jsme vypovězeni, ani mně s dětmi nebylo dovoleno se déle zdržet. Zas jsme se odebrali přes moře do Anglie, kde za měsíc narodilo se nám děcko, čtvrté v rodině... Chci Vám vylíčit jen den svého utrpení a seznáte, že jen málo vyhnanců tolik musilo zakusit jako my. Kojnou nebylo mi možno najmout a přesto, že jsem byla úplně neschopna sama kojit své dítě, přece jsem se k tomu odhodlala. Ubohý andílek sál ze mne tolik starostí a soužení, že neustále postonával a ve dne v noci v hrozných bolestech se svíjel. Nespal co je na světě více než 2–3 hodiny denně. Stále se potácel mezi životem a smrtí. Jednoho dne přišla domovnice, již jsme zaplatili 250 dolarů nájmu s kontraktem, že později placení se stane přímo majiteli. Z čista jasna nám však upřela zaplacené nájemné a žádala znovu o zaplacení, a když jsem naprosto neměla peněz, unikli dva exekutoři do bytu a všechno, co jsem měla, zabavili. Postele, prádlo, šatstvo, i kolébku ubohého děcka, i hračky mých dcerušek, jež se tu v pláči rozplývaly. Do dvou hodin hrozili, že nám vše odvezou – ležela jsem pak s dětmi, zimou se třesouc na holé zemi, s mým bolavým prsem.“⁶³ V podobném duchu se pak nese také celý zbytek Jennina dopisu zveřejněného Franzem Mehringem a později vydaného mimo jiné brněnskou *Rovností*.

Mimo materiální bída se občas tematizovaly také Marxovy zdravotní obtíže, se kterými se velkou část života musel potýkat a které byly často interpretovány právě jako důsledek zmíněného hmotného strádání (a nikoliv nezdravého životního stylu). Ani ty mu však pochopitelně nemohly zabránit ve tvůrčí práci.⁶⁴ „Poslední roky života byly pro Marxe tvrdým bojem mezi jeho železnou vůlí pracovat a nemocí, která pomalu pohlcovala jeho životní sílu,“ popisoval například poslední roky Marxova života polský Naprzód.⁶⁵

Obraz bojovníka neúnavně tvořícího navzdory útlaku a křivdám se stal pro socialistické prostředí až téměř jistým klíšé. Bez nadsázky lze říci, že Karl Marx představoval v tomto ohledu jakýsi pravzor socialistických mučedníků, jejichž životy byly celkem pravidelně spojeny s materiálním strádáním a policejní šikanou, které museli snášet jako důsledek svého příklonu k socialismu.

62 Karel Marx. *Rovnost* XIX, 1903, č. 32. s. 15.

63 *Dopis ženy Marxovy z těžkých dob*. *Rovnost* XXVI, 1910, č. 164, s. 1.

64 *Karl Marx*. *Arbeiterwille* XIV, 1903, Nr. 61, 2. Beilage zu Nr. 61 des „Arbeiterwille“ vom 15. März.

65 *Karol Marks*. *Naprzód*. 15. 3. 1903, Roc. XII, Nr. 73, s. 1.

5.6 Prorok

Obraz Marxe jakožto proroka balancuje na hraně mezi zmiňovaným chápáním filozofa jakožto geniálního vědce a semináboženskou interpretací. V prvním případě se jednalo o ono odhalení „matematických zákonů“, jimiž se řídí lidské dějiny a díky kterým je možno predikovat budoucí události. V druhém případě, který se objevoval spíše vzácně, byl Marx přirovnáván k některé z osobností křesťanského světa a jeho predikce pak ke slovu božímu. Tato interpretace vycházela ze širšího vnímání socialismu jakožto učení, které má v dobách nadcházejících překonat a nahradit tradiční náboženství. Ve většině případů se však zřejmě jednalo především o snahu přiblížit Marxův význam řadovému dělnictvu přirovnáním k obrazům, které dobře znalo, nebo naopak představit marxismus jako alternativu tradičního náboženství. Relativně velmi nízké rozšíření tohoto obrazu lze zřejmě přičíst na vrub obvykle silně negativnímu vnímání křesťanství mezi socialisty – náboženství bylo v sociálně demokratické publicistice opakovaně zavržováno, parodováno a zesměšňováno. Nejrůznější jeho představitelé a vyznavači se těšili posměchu a opovržení. Je tak jen pochopitelné, že socialisté neměli příliš chuti zasazovat jeden ze svých symbolů do podobných kontextů.

Přesto příklady přirovnávání Marxe k náboženským idolům existují. Velmi známé jsou v tomto ohledu francouzské pohlednice, na nichž figuruje Marx jako Mojžíš vyvádějící dělnictvo z egyptského otroctví⁶⁶ či snažející z nebe univerzálně platné učení – *Kapitál*.⁶⁷ Známá je v tomto kontextu také malba dánského malíře Jense Birkholma *Evangelium chudých lidí*. Na té se objevuje shromáždění sociálních demokratů, k nimž promlouvá řečník pozvedající ruku v gestu připomínajícím žehnajícího kněze. Na jeho činnost z piedestalu pohlíží sněhobílá busta Karla Marxe.⁶⁸ Podobné obrazy se však objevovaly také v Rakousku, především pak mezi polskými socialisty. Například na obrázku v májovém čísle *Nowého Robotnika* z roku 1895 se objevil obrázek vězněné rodiny, které se zjevuje Karl Marx v iluzi připomínající boží zjevení na oblaku, se svým *Kapitálem* v ruce. Pod ním se nachází nápis „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“⁶⁹ Právě mezi polskými socialisty se objevovala také přirovnání Marxe k mesiáši, spasiteli, nebo dokonce přímo

66 Do Mojžíše promítali socialisté také Ferdinanda Lassalla, srov.: SCHMIDLECHNER, Karin M. *Die steirische Industriearbeiterschaft zwischen 1875 und 1890*. In: HINTEREGGER, R. a FLECK, Ch. (eds.). *Auf dem Weg*, s. 65.

67 Srov. např. pohlednice „Karl Marx – le Moise moderne devant le Buisson ardent“ viz *Karl Marx – le moise moderne devant le Buisson ardent* [online]. International Institute of Social History: IISG. Dostupné na: <https://iisg.amsterdam/en/search?search=marx%20moise> (staženo 25. 4. 2019).

68 Viz DÜHR, Elisabeth. *Ikone Karl Marx: Kultbilder und Bilderkult*. Katalog zur Ausstellung im Stadtmuseum Simeonstift Trier 17. März – 18. Oktober 2013. Trier 2013, ISBN 978-3-7954-2702-3, s. 82.

69 CHWALBA, A. *Sacrum*, s. 215.

Ježíši Kristovi.⁷⁰ Běžné byly také výrazy jako například „apoštol socialismu“.⁷¹ Čeští a rakouští socialisté pak častěji představovali Marxe jakožto jakousi náhradu za osobnosti křesťanského světa. Tak například sociálně demokratický poslanec Franz Schuhmeier polemizoval s německým nacionálem Albertem Mühlwertem slovy: „*My přísaháme na Marxe, vy na Luthera... co dříve bylo utopií, stalo se skutečností a to mi dává sílu mluvit a pracovat.*“⁷² Podobně článek otištěný v brněnské *Rovnosti* zakončuje líčení filozofova významu přáním „*Kéž Marxův obraz zakotví v duši dělnictva! Z učení tohoto muže čerpáme víru, přesvědčení a jistotu v nádhernou budoucnost lidstva. V jeho znamení bojujeme – v jeho znamení zvítězíme!*“⁷³ (odkaz na legendu o římském císaři Konstantinu Velikém, který zvítězil v bitvě díky boji v Kristovu znamení). Povídka *Dělníkův sen* otištěná v brněnské *Rovnosti* dává do protikladu starou babku, které nad postelí visí obrazy světců, s hlavním hrdinou – dělníkem – který má na tom samém místě obraz Marxe a dalších průkopníků hnutí.⁷⁴ Na jiném místě zase narazíme na škodolibý příběh o dělnickém obydlí, do nějž udeřil blesk – obrazy světců vesměs popadaly ze stěn, jen Marxova podobizna odolala.⁷⁵ Ačkoliv význam podobných příběhů rozhodně nelze přeceňovat, představují krásný příklad soupeření „vědeckého socialismu“, reprezentovaného mimo jiné Marxem, s tradiční vírou. Zatímco pokrokový dělník má nad postelí Marxe, stará babka svaté obrázky; obraz Marxe drží, i když náboženské výjevy padají k zemi. Poselství je jasné: pokrok již nevěří v náboženské představy, ty opustí svět spolu s pověřivými babkami. Vědecké pravdy obstojí, i když se stará víra i se svými představiteli sesype na podlahu, kam patří.

Běžnou součástí sociálně demokratického diskurzu přelomu 19. a 20. století se stalo také přirovnávání marxistických děl k náboženským textům. *Kapitálu* se pravidelně dostávalo označení socialistická či „dělnická bible“,⁷⁶ nebo „evangelium dělnické třídy“ atd.,⁷⁷ zatímco *Manifest komunistické strany* se často označoval za komunistický či socialistický katechismus,⁷⁸ tedy za socialistickou obdobu souboru hlavních bodů křesťanské nauky (v jedné ze stranických diskuzí pak byl přirovnán ke knize Genesis, tedy úvodní kapitole bible). Druhé jmenované dílo se polský socialista Lucjan Radnicki údajně dokonce naučil nazpaměť, neboť v jeho

70 CHWALBA, A. *Sacrum*, s. 215..

71 Např.: *Poranek na čžesc Marksa*. Naprzód. Organ partyi socjalno-demokratycznej II, 1893, Nr. 6, s. 1.

72 *Der Zukunftsstaat*. Arbeiterwille XVIII, 1907, Nr. 172, s. 6.

73 *Karel Marx*. Rovnost XIX, 1903, č. 32, s. 2.

74 *Dělníkův sen*. Rovnost XXIII, 1907, č. 280.

75 *Špásovitý hrom*. Rovnost XXIV, 1908, č. 223, s. 5.

76 Označení Bible dělnické třídy pro *Kapitál* použil jako první opět Friedrich Engels. Viz MURAVCHIK, J. *Nebe na zemi*, s. 88.

77 HAECKER, E. *Karol Marx*, s. 28.

78 Např.: *Bedřich Engels*. Rovnost VII, 1891, č. 1, s. 2–3.

chápaní zastupovalo biblický Nový zákon.⁷⁹ Do jisté míry by sem mohly spadat také výroky o věčné platnosti jeho učení – kupříkladu Victor Adler v jednom z článků zdůraznil, že Marxova „pravda“, je věčná, jeho „poznatky nezestárnou, nepokryje je rez“.⁸⁰ Podobné příklady však patřily spíše na okraj sociálně demokratického uvažování, v hlavním proudu socialistického diskurzu se přirovnání Marxe ke světcům drželo především rétorických figur, které měly pouze zdůraznit filozofův význam.

Zároveň se sociální demokracie obvykle tvrdě ohrazovala vůči pokusům o smíření náboženství s marxismem (což pochopitelně vycházelo z protináboženských postojů marxismu samotného). Například v roce 1896 jistý pater Stojanowski na shromáždění křesťanských sociálů v Bialsko Bialé srovnal Marxovo učení s evangelií, s tím, že Marx vlastně svým způsobem navazuje na učení Ježíše Krista. Sociální demokrat Jakob Brod se přímo na akci proti takovému přirovnání ohradil s argumentem, že marxismus je na rozdíl od křesťanství vědecké učení. Zároveň nařkl katolíky z pokrytectví, neboť se zaštiťují sociálními idejemi, aniž by je oněch zmíněných 1 900 let uváděli do praxe.⁸¹ Toto odmítání jakýchkoliv snah o smíření obou učením bylo pravděpodobně motivováno také politicky, a to především s ohledem na to, že sociální demokracie vnímala křesťansko-sociální hnutí jako jednoho z nejmázejších konkurentů.

5.7 Podoby Marxova mýtu jako syntéza faktů a politické poptávky

Představené obrazy, jichž postava Marxe v rámci mýtu nabývala, vznikly především kombinací dvou faktorů – historické skutečnosti (připomeňme Lévi-Straussův popis mýtu jakožto historického jádra, na něž se nabalují ahistorické prvky) a politické poptávky, na niž měl mýtus odpovídat (mýtus má funkci vysvětlovací a legitimizační). Je nesporným faktem, že Karl Marx představoval jednoho z nejpozoruhodnějších myslitelů 19. století, který za sebou zanechal nespočet kvalitních ekonomických, sociálních i filozofických děl. Také o jeho vysokém vzdělání a vynikající jazykové vybavenosti jistě nemůže být pochyb.⁸² Zároveň sociální demokracie potřebovala legitimizaci svého programu a v tomto ohledu jí máloco mohlo posloužit tak dobře jako „vědecký“ marxismus. Vysoká úroveň vzdělání a výjimečné intelektuální schopnosti jeho tvůrce pak logicky musely být v zájmu posvěcení ideových základů strany co nejvíce zdůrazněny a vyzdvíženy (jinými

79 CHWALBA, A. *Sacrum*, s. 215.

80 MORINA, Ch. *Die Erfindung*, s. 240.

81 Naprzód V, 1896, Nr. 29, s. 4. nebo Arbeiterzeitung VIII, 1896, Nr. 192, s. 3.

82 Připomeňme, že Marx dokázal bez obtíží psát německy, anglicky a francouzsky, v pozdním věku se naučil též rusky, aby pronikl do ekonomických problémů carského impéria.

slovy, kdyby Marxe nebylo, museli by si jej socialisté bezpochyby vymyslet). Jakákoliv kritika Marxova učení, či alespoň jeho dílčích částí, pak musela být z ideologických důvodů odmítnuta. Potřeba otce a zakladatele hnutí pak nepochybně vycházela mimo jiné ze snahy nalézt hnutí hlubší kořeny. U jeho základů tak stanul výjimečný muž, který se krom zásluh spojených se svým vědeckým dílem mohl pochlubit též organizační činností v nejpohnutějších časech socialistického hnutí (např. v letech 1848 či 1871) a který také položil základ institucím, na něž se sociální demokracie té doby odvolávala (internacionála).

Zajímavý je obraz Marxe revolucionáře, který představoval do jisté míry problematický bod mýtu. Na jedné straně měl tento obraz původ již v Engelsově díle, a tím se stal sociálně demokratickým kánonem. Na druhé straně se však spolu se začleňováním sociální demokracie do politického systému Předlitavska, i jejími úspěchy na poli zlepšování životní úrovně dělnictva skrze činnost odborových organizací či ekonomických družstev, domnělá revolučnost zakladatele organizace stávala nepohodlnou. Ve stranickém tisku se tak objevovala jen zřídka (ačkoliv se jí s ohledem na Engelsovu interpretaci Marxe nebylo možno zcela zříci). Naopak Marxův domnělý revoluční charakter využívaly levicové kruhy strany ke kritice z jejich pohledu nedostatečně radikálního vedení.

Obrazy lidumila a mučedníka vycházely především z potřeby Karla Marxe „polidštit“ a přiblížit pracujícím vrstvám. Na základě několika vzpomínek Wilhelma Liebknechta, Eleonor Marx Avelingové a úlomků korespondence tak vznikl silně zidealizovaný obraz milujícího otce a soucitného člověka. V souvislosti s tím muselo dojít také k úplnému potlačení jakýchkoliv případných negativních charakterových vlastností, stejně jako faktu, že Marx z vlastní vůle nikdy v životě nebyl zaměstnán a jeho skutečné styky s dělnickým světem byly prakticky nulové.⁸³ Zatímco tedy příběhy Marxe skotačícího se svými dětmi či vnuky, případně Liebknechtův příběh o rozdávání almužny chudé londýnské omladině vycházely pravidelně v sociálně demokratickém tisku, o hašteřivých sporech s ideovými odpůrci i nejrůznějších osobních útocích a pohrdavých vyjádřeních na jejich adresu se z pochopitelných důvodů mlčelo (připomeňme, že např. o jiném socialistickém idolu, Ferdinandu Lassalovi, se Marx vyjadřoval jako o „židovském negrovi“, o svém zeti Paulu Lafarguovi, který měl kubánské kořeny, zase jako o „potomku gorily“ atd.⁸⁴). Vznikl tak zcela jednostranně pozitivní obraz, který však i s ohledem na relativně malé množství pramenů, z nichž vycházel, plnil v rámci mýtu spíše doplňující roli. Podobně tomu bylo i u obrazu Marxe-mučedníka. Tento sice vycházel z reálných historických faktů, především však zapadal do širšího rámce

83 Marx nejen, že v životě sám do továrny nevšel, ale dokonce odmítal Engelsovy nabídky, aby s ním navštívil přádelnu bavlny. Jediné kontakty s fyzicky pracujícími tak navazoval v rámci socialistických organizací a spolků. JOHNSON, Paul. *Intelektuálové*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-50-3, s. 70.

84 Tamtéž, s. 72 a 88.

trpitelského kultu spojeného s významnými osobnostmi dělnického hnutí a měl řadovému dělnictvu pomoci lépe se se svým idolem ztotožnit.

Zcela specifické místo zaujímá obraz proroka vycházející ze snahy vyrovnat se s konkurencí představovanou tradičním náboženstvím. Marx je tak postaven do role substitutu, jakési náhrady, za tradiční náboženské idoly. Je tím, kdo tradiční křesťanské náboženství překonává a zároveň jej nahrazuje novým systémem hodnot a predikcí, tentokrát vědeckých, které mají staré náboženství nahradit. Přihlášení se k Marxovi a jeho ideologii (a tím též přihlášení se k sociální demokracii) tak teoreticky znamená také odvržení starých náboženských představ („vy přísaháte na Luthera, my na Marxe“). Marx je novým prorokem, který přišel, aby zničil ty staré a ukázal lidstvu správnou cestu.